

CUPRINS

INTRODUCERE	9
CAPITOLUL I – ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA SFINTEI LITURGHII.....	17
1.1. Fondul iudaic și Nou-Testamentar al Sfintei Liturghii	17
1.2. Caracterul unic al Cinei de Taină	29
1.3. Sfânta Liturghie în perioada apostolică și postapostolică	31
1.3.1. Liturghia în vremea Sfinților Apostoli.....	31
1.3.2. Liturghia în perioada postapostolică	34
1.4. Sfânta Liturghie începând cu sec. IV – Ritul bizantin	58
CAPITOLUL II – SEMNIFICAȚIA SIMBOLICĂ A SFINTEI LITURGHII	65
2.1. Dimensiunea liturgică a simbolului	66
2.2. Icoana ortodoxă – temei al posibilității simbolizării realității nevăzute	71
2.3. Aspecte teologice privind interpretarea Sfintei Liturghii	74
2.3.1. Sfântul Ioan Gură de Aur	75
2.3.2. Theodor al Mopsuestiei.	76
2.3.3. Sfântul Dionisie Areopagitul	79
2.3.4. Semnificația bisericii Sf. Sofia din Constantinopol.....	81
2.3.5. Semnificația simbolică a spațiului liturgic al Sfintei Sofia din Constantinopol.....	82
2.3.6. Disputa icoanelor din sec. VIII	85
2.3.7. Theodor al Andidei	89
2.3.8. Sfântului Sofronie al Ierusalimului.....	90
2.3.9. Sfântul Nicolae Cabasila	91
2.3.10. Sfântul Simeon al Tesalonicului.....	95
2.3.11. Interpretarea Sf. Liturghii în teologia românească.....	98
CAPITOLUL III – IMPORTANȚA TEOLOGICĂ ȘI DUHOVNICEASCĂ A SFINTEI LITURGHII ÎN VIAȚA CREDINCIOȘILOR	105
3.1. Sfânta Liturghie, jertfa Noului Legământ. Iisus Hristos săvârșitorul nevăzut al Sfintei Liturghii.....	106
3.2. Sfânta Liturghie, Taina unirii omului cu Dumnezeu – izvorul spiritualității ortodoxe	109
3.3. Dimensiunea Catehetică a Sfintei Liturghii.....	120
3.4. Sfânta Liturghie – temeiul și izvorul filantropiei creștine	137
3.5. Relația ontologică dintre Învierea Mântuitorului, Sfânta Liturghie și Ziua Domnului în viața Bisericii și a credincioșilor	148

Sfânta Liturghie în viața credincioșilor

CAPITOLUL IV – „TAINA ADUNĂRII” – PREZENȚA CREDINCIOȘILOR LA SFÂNTA LITURGHIE.....	157
4.1. Preoția mirenilor: elemente ale unei teologii a laicului.....	159
4.2. Prezența și participarea credincioșilor la Sfânta Liturghie	167
4.3. Participarea la Liturghie în trecutul Bisericii	168
4.3.1. Ritualul aducerii darurilor sau ofrandei în Sfânta Liturghie.....	171
4.3.2. Dialogul liturgic dintre preot și credincioși; rolul activ al acestora în răspunsurile liturgice din cadrul cultului. Citirea rugăciunilor anaforalei cu voce tare de către preot	173
4.3.3. Participarea credincioșilor la comuniunea euharistică.	175
4.4. Scăderea participării credincioșilor la Sfânta Liturghie.....	177
4.5. Situația actuală a prezenței credincioșilor la Sfânta Liturghie.....	199
CAPITOLUL V – MIJLOACE TEOLOGICE ȘI METODE PASTORALE ÎN VEDEREA INTENSIFICĂRII PREZENȚEI VII A CREDINCIOȘILOR LA SFÂNTA LITURGHIE	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
5.1. Necesitatea redescoperirii sensului primar și semnificației teologice a Zilei Domnului, în legătură cu Sfânta Liturghie.....	205
5.1.1. Caracterul pascal al Duminicii și al Sfintei Liturghii.....	208
5.1.2. Dimensiunea eshatologică a Sfintei Liturghii	214
5.2. Necesitatea redescoperirii caracterului comunitar-euharistic al Bisericii	222
5.3. Sfânta Liturghie- locul central și fundamental în viața spirituală a creștinilor	227
5.4. Redescoperirea înțelesului deplin al Sfintei Liturghii prin rostirea unor rugăciuni ale ei în auzul credincioșilor	227
5.5. Participarea credincioșilor la Sfânta Liturghie prin ofranda adusă la altar	232
5.6. Încurajarea pregătirii continue a credincioșilor pentru împărtășirea lor cu Sfintele Taine la Sfânta Liturghie	236
5.7. Liturhisitorul, pregătirea personală pentru Sfânta Liturghie-factor esențial în realizarea participării active la Dumnezeiasca Liturghie	243
5.7.1. Activitatea catehetică și predicatorială a preotului în legătură cu Sf. Liturghie.....	248
5.7.2. Condițiile externe ale slujirii și alegerea colaboratorilor	254
5.8. Promovarea cântării în comun, ca mijloc de întărire a participării active a credincioșilor la slujirea euharistică.....	256
5.9. Necesitatea refacerii și dezvoltării unității dintre Liturghie și filantropie.....	262
5.10. Mijloace media în realizarea participării la Sfânta Liturghie	266
CONCLUZII.....	267
BIBLIOGRAFIE	277
I. IZVOARE	277
II. – CĂRȚI, STUDII ȘI ARTICOLE.....	281

INTRODUCERE

Creștinismul nu este o ideologie, un sistem de idei la care suntem chemați să aderăm, ci este viață, viața cea adevărată în comuniune cu Însuși Dumnezeu Izvorul vieții, pe care omul a pierdut-o din pricina neascultării protopărinților neamului omenesc. Prin întruparea Fiului lui Dumnezeu, prin Taina Crucii, ca taină a ascultării de Dumnezeu până la moarte, prin învierea și înălțarea la cer, Mântuitorul Iisus Hristos a restaurat firea umană și ne-a eliberat de sub stăpânirea păcatului și a morții, dăruindu-ne viața veșnică a Împărăției cerurilor. Fiecare dintre noi am primit acest dar al vieții veșnice în botezul nostru când „ne-am îngropat cu El, în moarte, prin botez, pentru ca, precum Hristos a înviat din morți prin slava Tatălui așa să umblăm și noi întru înnoirea vieții” (Rom. 6, 4).

Biserica este icoana Împărăției lui Dumnezeu pe pământ, iar toate slujbele reprezintă intrări mistagogice în această Împărăție, trăirea și împărtășirea concretă de viața cea nouă și sfântă în Hristos, de dreptatea, pacea și bucuria în Duhul Sfânt ce caracterizează Împărăția lui Dumnezeu (Rom. 14, 17).

Cultul Bisericii ne poartă în lumea prezenței directe a lui Dumnezeu făcându-ne părtași bucuriei învierii. Creștinismul este, pentru aceasta, o religie liturgică, o religie în care, pe primul plan, este cultul, trăirea liturgică a vieții celei noi în comuniune cu Dumnezeu. Biserica este, înainte de toate, o comunitate rugătoare, slăvitoare.

Centrul cultului ortodox este Sfânta Liturghie, slujba în care se realizează, prin excelență, intrarea noastră în Împărăția cea veșnică a Preasfintei Treimi, mai precis unirea tuturor în Biserică și intrarea Bisericii în Împărăția lui Dumnezeu. Toate celelalte rânduiri liturgice reprezintă o pregătire pentru Liturghie și își găsesc împlinirea în ea. Sfântul Dionisie Areopagitul numește Sfânta Liturghie Taina Tainelor deoarece ea încununează tot ceea ce s-a dat prin celelalte slujbe și unește cel mai deplin pe fiecare credincios și pe toți în Dumnezeul cel Unul și nemărginit în iubire, desăvârșind comuniunea cu Dumnezeu.

Supremă taină a comuniunii în Hristos Domnul, în Sfânta Liturghie El este prezent în mijlocul Bisericii Sale, a adunării credincioșilor. Aici Îl întâlnim ca mădulare ale trupului Său, adunate laolaltă, sporind neîncetat comuniunea cu El și între noi printr-un urcuș spiritual continuu al nostru spre trepte tot mai înalte de comuniune duhovnicească cu Sfânta Treime.

În Dumnezeiasca Liturghie, Biserica primește darul unității ”de sus”, în Hristos, împlinindu-se ca Trup al lui Hristos. Fiecare comunitate locală realizează, astfel, și revelează Biserica întreagă, evenimentul noului mod de viață, care constituie mântuirea, participarea omului la viața veșnică. Viața creștină autentică nu poate fi concepută în afara Sfintei Liturghii, care ocupă

locul central în Biserică și în viața oricărui creștin, care își ia în mod serios demnitatea de mădular al Trupului lui Hristos.

În acest sens, disertația de față își propune, în prima sa parte, care are un pronunțat caracter teologic-liturgic, să evidențieze dimensiunea istorică a Sfintei Liturghii (cap. I), modul în care slujirea euharistică s-a conturat treptat, de-a lungul timpului, în jurul unor elemente esențiale care au definit Însăși Cina cea de Taină și care, în ciuda vremurilor, a evoluției și dezvoltării ritualului extern, au rămas neschimbate. Așadar, capitolul întâi discută problematica istorică a slujirii euharistice, tot ceea ce leagă și modul în care s-a ajuns de la Cina cea de Taină, a Mântuitorului Hristos cu ucenicii Săi, la Sfânta Liturghie, care se slujește astăzi în bisericile noastre.

De asemenea, pentru a contura un spectru teologic mai larg, în care se încadrează tematica tezei, cel de-al doilea capitol își propune să aducă mai multă lumină în privința modului interpretării Sfintei Liturghii, mai cu seamă în contextul aparițiilor neîntrerupte din ultimele două decenii a unor lucrări care, prin interpretarea făcută asupra Sfintei Liturghii n-au făcut altceva decât să îndepărteze credincioșii de adevărata și curată semnificație liturgică și duhovnicească a slujirii, în care de altfel, se descoperă cel mai limpede valoarea și importanța ei deosebită pentru viața liturgică și duhovnicească a credincioșilor. Astfel, pentru definirea unei corecte viziuni asupra interpretării mistice a Sfintei Liturghii, capitolul al doilea prezintă temeiurile teologice ale „simbolului” și „icoanei”, prin intermediul cărora, omul credincios este ajutat să treacă de la simpla vedere a simțurilor la contemplarea spirituală și la experiența tainică a actelor economiei mântuirii, actualizate și trăite în slujirea liturgică. Astfel, în diferite epoci, s-au format și transmis mai departe comentariile liturgice care cuprind explicarea Sfintei Liturghii: Sf. Ioan Gură de Aur, Theodor de Mopsuestia, Sf. Dionisie Areopagitul, Sf. Maxim Mărturisitorul, Sf. Teodor Studitul, Sf. Gherman al Constantinopolului, Sofronie al Ierusalimului, Teodor al Andidei, Nicolae Cabasila și Sf. Simeon al Tesalonicului.

Cel de-al treilea capitol al disertației își propune să realizeze trecerea de la partea teologică a lucrării la partea de natură pastorală. Acesta va prezenta sistematic elementele teologice și liturgice care scot în relief valoarea deosebită și importanța Sfintei Liturghii în viața credincioșilor. Astfel, slujirea euharistică este analizată ca fiind jertfa liturgică a Noului Testament, ca izvor al spiritualității ortodoxe. De asemenea, cea de-a treia subdiviziune a capitolului dezvoltă dimensiunea catehetică a Sfintei Liturghii, pentru ca în ultima parte să evidențieze relația indisolubilă dintre Liturghie și filantropie pentru viața credincioșilor.

Participarea credincioșilor la Sfânta Liturghie constituie elementul esențial și împlinirea scopului slujirii euharistice. Adunarea, prezența credincioșilor la

Sfânta Liturghie constituie o condiție fundamentală pentru împlinirea poruncii mântuitoare a Mântuitorului nostru Iisus Hristos, dar și pentru împlinirea sensului și scopului slujirii euharistice. Acesta este subiectul cercetării de față prezentat în capitolul al patrulea al prezentei lucrări. Prezența credincioșilor la Sfânta Liturghie deschide perspectiva comunitară a slujirii. În Liturghie, Hristos este prezent în mijlocul Bisericii Sale, a adunării credincioșilor. Nu Îl întâlnim ca „înși” singuratici, ci ca mădular ale trupului Său adunate laolaltă, sporind neîncetat comuniunea cu El și între noi, printr-un urcuș spiritual continuu al nostru spre trepte tot mai înalte de comuniune duhovnicească cu Hristos cel înviat și, întru El, cu Sfânta Treime.

În Liturghie, Biserica primește darul unității „de sus”, în Hristos, împlinindu-se ca Trup tainic al Mântuitorului. Fiecare comunitate locală realizează, astfel, și revelează Biserica întreagă, evenimentul noului mod de viață, care constituie mântuirea, participarea credincioșilor la viața veșnică. O subdiviziune specială își propune să analizeze și să argumenteze faptul că clericii și laicii alcătuiesc laolaltă Biserica; că ei formează o comunitate printr-o comuniune organică de viață și cult, împărțirea ei în cler și mireni fiind de neconceput, deoarece „Trupul Domnului” nu se poate împărți, ci întru El sălășluiește tainic Duhul Sfânt, izvorul harului sfințitor.

În Biserică, ca și comunitate a vie a credincioșilor, Sfântul Duh lucrează fără întrerupere, răsfrângându-se și în afară și asigurând posibilitatea lucrării mântuirii întregului neam omenesc. Pornind de la premisa evidentă că, în primele veacuri, participarea credincioșilor la Sfânta Liturghie era una deplină, regulată și permanentă, adică, credincioșii (cei botezați) participau toți la toate slujirile euharistice, lucrarea analizează modurile concrete prin care credincioșii Bisericii primare participau activ la Sfânta Liturghie.

Astfel, sunt subliniate trei direcții principale: ritualul aducerii darurilor sau ofrandei în Sfânta Liturghie; dialogul liturgic dintre preot și credincioși (rolul activ al acestora în răspunsurile liturgice din cadrul cultului; citirea rugăciunilor anaforalei cu voce tare de către preot); participarea deplină a credincioșilor la comuniunea euharistică. Faptul că, începând cu secolul al VI-lea, se încheie perioada de aur a participării depline a creștinilor la Sfânta Liturghie, observându-se o oarecare decadentă în viața liturgică a Bisericii, care a continuat să se intensifice până în vremea de astăzi, disertația caută să identifice cauzele concrete care, de-a lungul timpului au determinat scăderea conștiinței liturgice a credincioșilor, respectiv, participarea activă la împărțirea cu Sfântul Trup și Sânge al Domnului.

Între aceste cauze, vor fi analizate: ereziile primului mileniu, care au rupt creștinii din trupul Bisericii, dizolvarea instituției catehumenatului și, deci, lipsa catehizării mistagogice; evoluția cultică a Sfintei Liturghii; pierderea sensului și

semnificației Bisericii ca adunare euharistică; înstrăinarea lor de sensul și semnificația zilei speciale din timpul săptămânii, în care aceștia se adunau pentru săvârșirea cultului euharistic, Ziua Domnului; păstrarea limbilor „moarte” în slujirea Sfintei Liturghii; dezvoltarea doctrinelor raționaliste, care au marcat adânc conștiința eclesială și trăirea credinței creștine, și a căror consecințe s-au simțit și perpetuat mult în timp ajungând până în zilele noastre, reflectându-se în înstrăinarea credincioșilor de duhul dreptei credințe, de slujirea euharistică ca centru viu de viață al Bisericii; fenomenul sectar; pietismul cu toate formele sale de manifestare; „duhul” secular de sorginte occidentală; superficialitatea sau lipsurile liturghisitorilor.

Ultimul capitol al disertației prezintă și analizează cele mai importante mijloace teologice și metode pastorale de urmat în vederea realizării participării credincioșilor la Liturghie. Astfel, se va discuta: necesitatea redescoperirii sensului primar și semnificației teologice a Zilei Domnului; necesitatea redescoperirii caracterului comunitar-euharistic al Bisericii; necesitatea cultivării locului central și fundamental în viața spirituală a creștinilor pentru Sfânta Liturghie; redescoperirea înțelesului Sfintei Liturghii prin citirea rugăciunilor ei în auzul credincioșilor; participarea credincioșilor la Liturghie prin lucrarea sacramentală a ofrandei; încurajarea participării depline a credincioșilor la Sfânta Liturghie prin împărtășirea lor cu Sfintele Taine; grija deosebită a liturghisitorului pentru activitatea catehetică și predicatorială, pentru condițiile externe ale slujirii și pentru alegerea colaboratorilor; promovarea cântării în comun, ca mijloc de participare activă a credincioșilor la slujirea euharistică; necesitatea refacerii și dezvoltării unității dintre Liturghie și filantropie; folosirea mijloacelor media în realizarea participării la Liturghie.

Studiile privind Sfânta Liturghie sunt deosebit de numeroase, atât în spațiul teologic răsăritean ortodox, cât și în spațiul apusean catolic. Ele sunt fie de natură liturgică istorică, fie de natură liturgică simbolică. Preocupările legate de studierea Sfintei Liturghii nu lipsesc nici din teologia liturgică românească.

Cel dintâi liturgist care se evidențiază prin cercetările efectuate și editarea lor modernă a fost renumitul profesor Vasile Mitrofanovici. Acesta a prelucrat, completat și editat cursuri universitare, care au fost din nou editate și completate de Teodor Tarnavski și dr. Nectarie Nicolae Cotlarciuc în 1929. Profesorul Teodor Tarnaschi va aprofunda, mai apoi, studiul liturgic privitor la Sfânta Liturghie, prin aprofundarea Liturghiilor orientale.

Activitatea academică a pr. prof. dr. Petre Vintilescu a definit o nouă etapă, deosebit de importantă, în cercetarea liturgică din teologia românească. Lucrările pr. prof. Vintilescu, s-au concentrat asupra istoriei Liturghiei. Aici amintim studiile „Încercări de istoria Liturghiei. Liturghia creștină în primele trei veacuri”, publicată la București, în 1930, apoi, „Liturghiile bizantine privite istoric în

structura și rânduiala lor”, București, 1943, „Anafora sau ritul Sfintei Jertfe euharistice”, publicat în revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-8 din 1961, „Rugăciunea diptecelor sau pomenirilor de la Sfânta Jertfă euharistică”, în revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-8 din 1962; „Anafora sau antidoron”, în revista „Studii Teologice”, nr. 1-2 din 1954, „Troparul Ceasului al treilea în rânduiala Epiclezei”, în revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1-2 din 1937, „Proskomidia privită istoric în structura și rânduiala ei”, în revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-8 din 1942, „Liturghia credincioșilor privită istoric în structura și rânduiala ei”, în revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1-3 din 1943, p.33-85. De asemenea, pr. Vintilescu s-a aplecat asupra explicării semnificației Sfintei Liturghii. În acest sens, o lucrare deosebit de bine cunoscută și de mare folos pastoral este „Liturghierul explicat”, editat și publicat la București în 1972, reeditat mai apoi în 1998. În aceeași direcție a cercetării se înscriu și studiile „Liturghia credincioșilor privită istoric în structura și rânduiala ei”, publicate în revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1-3 din 1943, „Funcțiunea eclesiologică sau comunitară a Liturghiei”, în revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1-3 din 1946, precum și „Funcțiunea catehetică a Sfintei Liturghii”, publicată în revista „Studii Teologice”, nr. 1-2 din 1949.

Urmașul la catedra de Teologie Liturgică a Institutului Teologic din București a fost strălucitul profesor universitar Ene Braniște, care a valorificat și a aprofundat cu deosebit de multă competență, în toate domeniile, rezultatele studiilor predecesorilor săi, deschizând mereu noi alte linii de cercetare, deosebit de semnificative și importante până în zilele noastre. Se evidențiază, în mod clar, contribuțiile sale remarcabile la precizarea istoriei și semnificației Liturghiei prin analiza în original a izvoarelor ei. Amintim „Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila” (teza de doctorat), București, 1943, dar și toate celelalte studii, care în marea lor majoritate au fost grupate în vol. „Liturgica Generală”, iar cele strict privitoare la Sfânta Liturghie și cele șapte Taine în volumul „Liturgica specială”, manuale pentru Institute teologice, București, 1980.

Sigur că, un punct de reper deosebit de important privitor la conținutul și tematica specială a disertației de față, a constituit-o lucrarea „Participarea la Liturghie” a părintelui Ene Braniște. Din punct de vedere al formei, dar și al conținutului ideilor dezbătute, lucrarea aceasta a reprezentat un suport important în analiza și demonstrația de față, însă, de la întocmirea ei (1949) și până în prezent, au apărut în privința participării credincioșilor la slujirea euharistică, alte noi elemente-cauză, deosebit de relevante, care și-au lăsat adânc amprenta în raportarea credincioșilor față de Biserică, în general, și față de Sfânta Liturghie, în special.

Toate acestea sunt inventariate și prezentate în disertația aceasta, iar posibilele mijloace teologice sau metode pastorale necesare și eficiente în remedierea cauzelor

Sfânta Liturghie în viața credincioșilor

îndepărtării credinciosului de slujirea euharistică se regăsesc, sunt prezentate și discutate în ultimul capitol al lucrării de față. Astfel s-a impus, ca elementele de natură liturgico-pastorală prezentate de părintele Braniște în studiul său, să fie aprofundate, actualizate, precum și completate cu alte elemente determinate de slujirea și misiunea actuală a Bisericii. O aleasă contribuție în studiul pastoral liturgic referitor la participarea credincioșilor la cult a fost realizat în 1970 de către urmașul părintelui Braniște la catedră, respectiv, pr. prof. dr. Nicolae Necula, prin studiul „Participarea credincioșilor la cult în Bisericele Răsăritene”, publicat în revista „Studii Teologice”, nr. 3-4. Lucrarea a fost susținută la acea vreme, ca lucrare de seminar în cadrul cursurilor de doctorat în teologie. În această analiză, părintele Necula a prezentat diferite aspecte privitoare la participarea credincioșilor la cult în diferitele Biserici naționale de astăzi, identificând diferite aspecte pozitive și negative, care își aduc aportul în privința subiectului tratat.

O contribuție esențială, în sensul celor prezentate, o aduce cercetării liturgice românești un alt discipol ales al părintelui Braniște, actualul mitropolit al Ardealului, Î.P.S. Părinte Laurențiu (Liviu) Streza. Sunt vrednice de amintit studiile sale privitoare la Botezul creștin („Slujba botezului în ritul liturgic ortodox și cel catolic. Studiu comparativ”, în revista „Studii Teologice”, nr. 9-10, „Botezul în diferite rituri liturgice creștine, teză de doctorat București, 1985, 271 p., extras din „Ortodoxia”, XXXVII, 1985, nr. 1 și 2), Sfânta Liturghie („Sensul pomenirilor în cadrul Sfintei Liturghii”, în volumul omagial: „Persoană și comuniune. Prinos de cinstire Pr. Prof. Acad. Dumitru Stăniloae”, Sibiu, 1993 p. 578-588) cultul divin („Originea și sensul divin al cultului ortodox”, în revista „Mitropolia Olteniei”, anul XLI, 1989, nr. 3, p. 40-51), Sfintele Taine și Ierurgiile în viața Bisericii și a credincioșilor, în „Revista Teologică”, an. III, 1993, nr. 3.

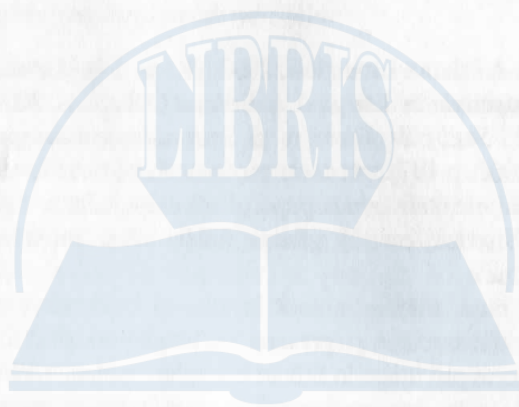
Grija Î.P.S. Laurențiu pentru educația catehetică a credincioșilor și cultivarea, astfel, a misiunii pastorale pentru apropierea poporului de misterul liturgic, de Taina cea luminoasă a Sfintei Liturghii, transpare din serialul de cateheze liturgice despre slujirea euharistică publicat de Î.P.S. Sa în vremea slujirii ca Episcop al Caransebeșului (1996-2005) în foaia bisericească eparhială „Foaia Diecezană”. Această activitate catehetică deosebită, oglindită, așadar, în serialul editorial despre Sfânta Liturghie din revista eparhială de la Caransebeș, este continuată, mai intens, cu publicațiile neîntrerupte din „Telegraful Român”, ctitoria pastorală și culturală a Marelui Ierarh Andrei Șaguna al Ardealului, care apare neîncetat din 1853 până în prezent.

O remarcabilă contribuție în cercetarea românească din domeniul teologiei liturgice și pastorale o aduce la Iași părintele profesor Viorel Sava. Prin numeroasele și veritabile studii publicate în reviste de specialitate din țară și străinătate, mai ales în direcția Sfintelor Taine, grupate în 2003, 2004 și 2006 în 3 volume distincte editate și publicate la Iași („În Biserica Slavei Tale”. *Studii de teologie și*

Introducere

spiritualitate liturgică, I, Editura Erola, Iași, 2003, 281 p., „În Biserica Slavei Tale”. *Studii de teologie și spiritualitate liturgică, II*, Editura Golia, Iași, 2004, 199 p. și „În Biserica Slavei Tale”. *Studii de Teologie și Spiritualitate Liturgică, III*, Editura Performantica, Iași, 2006, p.197), părintele profesor Sava ținește mereu nuanțarea dimensiunilor pastorale menite a educa poporul cel dreptcredincios și apropierea lui de slujirea cultică a Bisericii, care își găsește finalitatea și împlinirea în Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie.

Nu în ultimul rând, trebuie amintit în această evidențiere a preocupărilor liturgice și pastorale din trecutul și prezentul teologiei românești, înclinată spre analiza diferitelor aspecte privitoare la Sfânta Liturghie, a elementelor semnificative ce definesc importanța ei în viața credincioșilor, contribuția de excepție a domnului conf. univ. dr. Ciprian Ioan Streza, de la Facultatea de Teologie din Sibiu. Preocupările sale aprofundate și continue asupra Sfintei Liturghii sunt reflectate în mod constant în „Revista Teologică” a Mitropoliei Ardealului și nu numai. Astfel, „Originea Anaforalei euharistice. Preistoria anaforalei euharistice: Centralitatea binecuvântării (berakah) în cultul iudaic”, publicat în „Revista Teologică” nr. 4 din 1998 (p. 95-128), „Evoluția anaforalei euharistice în epoca apostolică și postapostolică”, din „Revista Teologică”, nr. 4 din 2001 (p. 45-56), „Anaforaua euharistică în epoca apostolică și postapostolică. Rânduielile bisericești, mărturii ale Liturghiei creștine primare” din „Revista Teologică” nr. 2 /2002, „O problemă nerezolvată a Teologiei Liturgice: epicleza Tradiției Apostolice” din „Revista Teologică”, nr. 3 din 2007, „Când și cum a fost introdus Trisaghionul biblic în anaforaua euharistică?” din „Revista Teologică”, nr. 2 din 2007, „Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur – Icoană a împărăției și Prezență sacramentală” din „Revista Teologică” nr.4 /2007 sunt deosebit de grăitoare în acest sens. Toate aceste preocupări remarcabile de analiză și aprofundare a Tainei Sfintei Liturghii sunt încununate în anul 2009, prin publicarea la editura Andreiana din Sibiu a tezei de doctorat în Teologie „Anaforaua Sfântului Vasile cel Mare. Istorie-text-analiză comparată-comentariu teologic” dedicat istoriei textului și interpretării teologice a celui mai profund monument liturgic al epocii patristice – rugăciunea euharistică a Arhiepiscopului Cezareei Capadociei, Sf. Vasile cel Mare (329-379), un volum de referință, care, fără îndoială, marchează un moment de cotitură și înnoire în teologia liturgică românească.

CAPITOLUL I

ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA SFINTEI LITURGHII

1.1. FONDUL IUDAIC ȘI NOU-TESTAMENTAR AL SFINTEI LITURGHII

Sfânta Liturghie, expresia deplină a iubirii dumnezeiești față de oameni, reprezintă spațiul privilegiat al parusiei liturgic-sacramentale a Domnului nostru Iisus Hristos. Ea este unica teofanie, este cerul pe pământ, bucuria creației față de Creator, transfigurarea întregului cosmos prin om, icoana Împărăției cerurilor.¹ Sfânta Liturghie este actualizarea sacramentală a Jertfei de pe Cruce a Mântuitorului, re-prezentare simbolică a întregii iconomii a mântuirii, care transpune în slujire prezentul, trecutul și viitorul, reliefând într-un mod unic diversitatea armonică a planului dumnezeiesc de îndumnezeire a făpturii umane.²

Așa cum arată și demonstrează majoritatea cercetătorilor liturgiști străini (Anton Baumstark³, Gregory Dix⁴ sau Louis Bouyer⁵), dar și români (pr. prof. dr. Petre Vintilescu⁶, pr. prof. dr. Ene Braniște⁷, Î.P.S. prof. univ. dr. Laurențiu Streza⁸, lect. univ. dr. Ciprian Streza⁹), rădăcinile Liturghiei creștine trebuie căutate în lumea biblică a iudaismului secolelor I î. Hr. – I d. Hr.¹⁰ Ea n-a luat naștere dintr-o dată, ca o creație spontană, în întregime nouă și fără nici un precedent în trecut.

¹ P.S. Prof. Dr. Laurențiu (Liviu) Streza, *Valențe ale misterului cultic în Sfânta Liturghie*, în „Revista Teologică”, VI (78), nr. 3-4, 1996, p. 110.

² René Bomert, *Les commentaires byzantins de la divine Liturgie du VIIe siècle*, Paris, 1966, p. 36.

³ Anton Baumstark, *Liturgie comparée, Principes et méthodes pour l'étude historique des liturgies chrétiennes*. Troisième édition revue par Dom Bernard Botte O.S.B., Chevetogne, 1953, p. 2-3.

⁴ Gregory Dix, *The Shape of Liturgy*, Westminster, 1945, p. 124-126.

⁵ Louis Bouyer, *Eucharistie: Théologie et Spiritualité de la prière eucharistique*, Tournai, 1968, p. 65-67.

⁶ Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, *Istoria Liturghiei în primele trei veacuri*, ed. Nemira, București, 2001.

⁷ Pr. prof. dr. Ene Braniște, *Liturgica Specială*, EIBMBOR, București, 1996.

⁸ Î.P.S. Prof. univ. dr. Laurențiu Streza, *Curs de Teologie Liturgică (mms)*.

⁹ Lect. univ. dr. Ciprian Streza, *Anaforaua Sfântului Vasile cel Mare. Istorie-text-analiză comparată-comentariu teologic*, ed. Andreiana, Sibiu, 2009.

¹⁰ Vezi J. Jeremias, *Die Abendmahlworte Jesu, vierte, durchgesehene Auflage*, Gottingen, 1967, p. 196-246.

Dacă în ceea ce privește esența ei, adică Taina în sine, ea este întemeiată de Mântuitorul Iisus Hristos la Cina cea de Taină, în ceea ce privește ideile principale, care alcătuiesc nucleul sau sâmburele ei originar, precum și formele ei externe de manifestare, acestea provin dintr-o adâncă vechime, continuând o tradiție și un ritual inspirat din Vechiul Testament și legându-se de revelația primordială și de începuturile istoriei sfinte a mântuirii noastre.¹¹ Schematic, se poate zice că, formal, cele două părți ale Liturghiei creștine sunt ambele de obârșie iudaică. „Liturghia catehumenilor” este vizibil o preluare și o prelucrare a cultului public sinagoga (lecturi biblice, cântări), iar cea a „credincioșilor” este continuarea ospățului ritual iudaic familial sau de comunitate mică, convertit și investit cu funcții sacramentale inedite și inuzitate în iudaism.

Cercetările biblice și liturgice din ultimele decenii au demonstrat, credem limpede, pe baza analizei referatelor biblice (cel mai vechi, databil cca. 53 d.Hr. - I. Corinteni 11, 23-25; și cele evanghelice - Marcu 14, 22-25; Matei 26, 15-20; Luca 22, 15-20), că la Cina cea de Taină, instituind Euharistia, Hristos a împlinit un rit iudaic preexistent, sacramentalizând obiceiul iudaic străvechi al meselor festive familiale și comunitare, conferindu-i însă o semnificație și realitate complet nouă¹².

Dacă lipsa manuscriselor cu texte euhologice iudaice din primele secole a determinat un oarecare impediment în calea identificării mai precise a conținutului Liturghiei creștine, o a doua problemă este ridicată de cărțile canonice a Noului Testament, și anume privitoare la caracterul Cinei celei de Taină: a fost Cina din Joia Mare un Paște iudaic sau nu? În funcție de răspunsul la această întrebare, ar putea fi definită structura Cinei și momentul în care Mântuitorul a instituit Sfânta Liturghie.

Teologii ortodocși sunt de părere că Cina nu a fost un Paști iudaic și, prin urmare, pentru săvârșirea Sfintei Euharistii trebuie folosită pâinea dospită. Teologii romano-catolici susțin că Cina a fost un Paști iudaic și învață că Euharistia trebuie săvârșită cu pâine nedospită. Problema de față este determinată de faptul că între cele patru Evanghelii nu există un consens. Astfel, Sfinții Evangheliști Matei, Marcu și Luca descriu ultima cină a Mântuitorului ca fiind una pascală, în timp ce în relatarea Sf. Ioan se observă că Cina a avut alt caracter decât o masă pască obișnuită.

Această lipsă de consens între relatările evanghelice este indicată de elementul cronologic al datei exacte a Cinei și Patimilor Mântuitorului, existând

¹¹ Lect. Univ. Dr. Ciprian Streza, *Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur*, în „Revista Teologică”, XVI (123), nr. 1-2, 2006, p. 52.

¹² Pr. Prof. Dr. Petre Vintilescu, *Încercări de istorie a Liturghiei. Liturghia creștină în primele trei veacuri*, București, 1930, p. 18.

în acest sens două datări: a) sinoptică, după care Iisus ar fi cinat în noaptea de 14-15 nisan; b) ioaneică, după care Cina a avut loc în noaptea de 13-14 nisan, răstignirea și îngroparea consumându-se în după-amiaza zilei de 14 nisan.¹³ Ceea ce ar putea fi greu de crezut, este o posibilă contradicție între sfinții Evangheliști, deoarece, în fond, ei transmit în scris o singură Evanghelie, un singur Adevăr.

Pentru a lămuri evidenta lipsă de similitudine, se impune o atentă analiză a mărturiilor Sfintei Evanghelii, dar și eventuale alte mărturii nontestamentare, care să sprijine sublinierea concluziei potrivite.

Între evangheliștii sinoptici există un consens unanim în ceea ce privește ziua Cinei: „În cea dintâi zi a Azimelor, au venit ucenicii la Iisus și L-au întrebat: Unde voiești să-Ți pregătim să mănânci Paștile? Iar El a zis: Mergeți în cetate, la cutare și spuneți-i: Învățătorul zice: Timpul Meu este aproape; la tine vreau să fac Paștile cu ucenicii Mei. Și ucenicii au făcut precum le-a poruncit Iisus și au pregătit Paștile. Iar când s-a făcut seară, a șezut la masă cu cei doisprezece ucenici.” (Matei 26, 17-20).

„Iar în ziua cea dintâi a Azimilor, când jertfeau Paștile, ucenicii Lui L-au întrebat: Unde voiești să gătim, ca să mănânci Paștile? Și a trimis doi din ucenicii Lui, zicându-le: Mergeți în cetate și vă va întâmpina un om, ducând un urcior cu apă; mergeți după el. Și unde va intra, spuneți stăpânului casei că Învățătorul zice: Unde este odaia în care să mănânc Paștile împreună cu ucenicii Mei? Iar el vă va arăta un foișor mare așternut gata. Acolo să pregătiți pentru noi. Și au ieșit ucenicii și au venit în cetate și au găsit așa precum le-a spus și au pregătit Paștile. Iar făcându-se seară, a venit cu cei doisprezece.” (Marcu 14, 12-17).

„Și a sosit ziua Azimelor, în care trebuia să se jertfească Paștile. Și a trimis pe Petru și pe Ioan, zicând: Mergeți și ne pregătiți Paștile, ca să mâncăm. Iar ei I-au zis: Unde voiești să pregătim? Iar El le-a zis: Iată, când veți intra în cetate, vă va întâmpina un om ducând un urcior cu apă; mergeți după el în casa în care va intra. Și spuneți stăpânului casei: Învățătorul îți zice: Unde este încăperea în care să mănânc Paștile cu ucenicii mei? Și acela vă va arăta un foișor mare, așternut; acolo să pregătiți. Iar, ei, ducându-se, au aflat precum le spusese și au pregătit Paștile. Și când a fost ceasul, S-a așezat la masă, și apostolii împreună cu El. Și a zis către ei: Cu dor am dorit să mănânc cu voi acest Paști, mai înainte de patima Mea...” (Luca 22, 7-15).

Paștile iudaic era cea mai importantă sărbătoare anuală a evreilor, care a fost instituită de Dumnezeu prin Moise în amintirea eliberării poporului ales din

¹³ Joachim Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, S.C.M. Press, 1966, p. 16-17.